

14/2

МЕТОДИЧКИ ВИДИЦИ

Нови Сад, 2023.

Методички видици

Главни и одговорни уредник

Др Биљана Радић-Бојанић, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду

Међународни уређивачки одбор

Др Раул Руис Сесилија, Универзитет у Гранади, Шпанија
Др Георги Ипсилантис, Аристотелов универзитет у Солуну, Грчка
Др Николае Станђу, Холандска пословна академија, Бреда-Дордрехт, Холандија
Др Емина Авдић, Универзитет „Св. Кирил и Методије“, Скопље,
Северна Македонија
Др Лудмила Браниште, Универзитет „Александру Јоан Куза“, Јаши, Румунија
Др Ирена Водопија-Крстановић, Свеучилиште у Ријеци, Хрватска
Др Марија Мијушковић, Универзитет Црне Горе, Црна Гора
Др Никола Добрић, Универзитет Алпен-Адрија, Клагенфурт, Аустрија
Др Сњежана Корен, Свеучилиште у Загребу, Хрватска
Др Марија Јуријевна Копиловскаја, Државни универзитет у Санкт Петербургу,
Руска Федерација
Др Предраг Мутавцић, Универзитет у Београду
Др Ранка Перић Ромић, Универзитет у Бањој Луци, Република Српска,
Босна и Херцеговина
Др Вишња Павичић Такач, Свеучилиште у Осијеку, Хрватска

Домаћи уређивачки одбор

Др Јасмина Дражић, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, Србија
Др Ана Стипанчевић, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, Србија
Др Драгољуб Перић, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, Србија
Др Наташа Ајџановић, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, Србија
Др Сања Маричић Месаровић, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду,
Србија
Др Ивана Иванић, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, Србија
Др Снежана Стојшин, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, Србија
Др Биљана Лунгулов, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, Србија

Часопис за методичку филолошких и других друштвено-хуманистичких
предмета

МЕТОДИЧКИ ВИДИЦИ

Издаје

Филозофски факултет Нови Сад

Адреса

Др Зорана Ђинђића бр. 2, Нови Сад

www.ff.uns.ac.rs

metodicki.vidici@ff.uns.ac.rs

metodickividici.ff.uns.ac.rs

За издавача

Др Ивана Живанчевић Секеруш, декан

Уредник

Др Биљана Радић-Бојанић

Секретар редакције

Мр Милица Брацић

Лектура

Мр Наташа Белић, мр Милица Брацић (текстови и резимеи на српском)

Др Јагода Топалов (текстови и резимеи на енглеском)

Др Ивана Пајић (текстови и резимеи на немачком)

Припрема за штампу

Игор Лекић

ISSN 2217-415X

ISSN 2334-7465 (Online)

Часопис *Методички видци* штампа се уз финансијску подршку
Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије.

Methodical Perspectives

Editor-in-chief

Biljana Radić-Bojanić, PhD, Faculty of Philosophy, University of Novi Sad

International editorial board

Raul Ruiz Cecilia, PhD, University of Granada, Spain

George Ypsilandis, PhD, Aristotle University, Thessaloniki, Greece

Nicolae Stanciu, PhD, Netherlands Business Academy, Breda-Dordrecht,
Netherlands

Emina Avdić, PhD, University St. Cyril and Methodius, Skoplje, Republic of North
Macedonia

Ludmila Branšte, University Alexandru Ioan Cuza, Iași, Romania

Irena Vodopija-Krstanović, PhD, University of Rijeka, Croatia

Marija Mijušković, PhD, Univerzitet Crne Gore, Crna Gora

Nikola Dobrić, PhD, Alpen-Adria Universität, Klagenfurt, Austria

Snježana Koren, PhD, University of Zagreb, Croatia

Maria Yurievna Kopylovskaya, PhD, Saint Petersburg State University,
Russian Federation

Predrag Mutavdžić, PhD, Faculty of Philology, University of Belgrade, Serbia

Ranka Perić Romić, PhD, University of Banja Luka, Republic Srpska,
Bosnia and Herzegovina

Višnja Pavičić Takač, PhD, University of Osijek, Croatia

Domestic editorial board

Jasmina Dražić, PhD, Faculty of Philosophy, University of Novi Sad, Serbia

Ana Stipančević, PhD, Faculty of Philosophy, University of Novi Sad, Serbia

Dragoljub Perić, PhD, Faculty of Philosophy, University of Novi Sad, Serbia

Nataša Ajdžanović, PhD, Faculty of Philosophy, University of Novi Sad, Serbia

Sanja Maričić Mesarović, PhD, Faculty of Philosophy, University of Novi Sad,
Serbia

Ivana Ivanić, PhD, Faculty of Philosophy, University of Novi Sad, Serbia

Snežana Stojšin, PhD, Faculty of Philosophy, University of Novi Sad, Serbia

Biljana Lungulov, PhD, Faculty of Philosophy, University of Novi Sad, Serbia

Journal of Teaching Methodology of Philological and Social Studies

Methodical Perspectives

Published by
Faculty of Philosophy, Novi Sad

Address
Dr Zorana Đinđića 2, 21000 Novi Sad
www.ff.uns.ac.rs

metodicki.vidici@ff.uns.ac.rs
metodickividici.ff.uns.ac.rs

Representing the Publisher
Ivana Živančević Sekeruš, PhD, Dean

Editor-in-chief
Biljana Radić-Bojanić, PhD

Secretary of the journal
Milica Bracić

Proofreading
Nataša Belić, Milica Bracić (texts and summaries in Serbian)
Jagoda Topalov (texts and summaries in English)
Ivana Pajić (texts and summaries in German)

Typeset
Igor Lekić

ISSN 2217-415X
ISSN 2334-7465 (Online)

Journal Methodical Perspectives is printed with the financial support of the
Ministry of Science, Technological Development and Innovations of
Republic of Serbia.

САДРЖАЈ

I НАСТАВА СРПСКОГ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Марина С. Токин

(НЕ)ВАЖНОСТ ПИСМЕНОГ ИЗРАЖАВАЊА У НАСТАВИ

(IR)RELEVANCE OF WRITING SKILLS IN EDUCATION 15

Саша С. Чорболоковић

МОГУЋНОСТИ УПОТРЕБЕ ЛАПСУСА И ДОСЕТКИ У НАСТАВИ
СРПСКОГ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ У СТАРИЈИМ РАЗРЕДИМА
ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

USING LAPSES AND WITTY REMARKS IN TEACHING SERBIAN IN
SENIOR GRADES OF ELEMENTARY SCHOOL 37

Александар М. Новаковић, Марина С. Јањић

МЕТОДИКА НАСТАВЕ СРПСКОГ КАО СТРАНОГ И МЕТОДИКА
НАСТАВЕ СРПСКОГ КАО ЗАВИЧАЈНОГ ЈЕЗИКА НА ФИЛОЗОФСКОМ
ФАКУЛТЕТУ УНИВЕРЗИТЕТА У НИШУ

TEACHING SERBIAN AS A FOREIGN LANGUAGE AND SERBIAN AS A
HERITAGE LANGUAGE AT THE FACULTY OF PHILOSOPHY OF THE
UNIVERSITY OF NIŠ 57

Jelena R. Redli

FUNKCIONALNI PRISTUP TEKSTOVIMA U NASTAVI SRPSKOG KAO
NEMATERNJEG JEZIKA NA NAPREDNOM NIVOU POSTIGNUĆA

FUNCTIONAL APPROACH TO TEXTS IN TEACHING SERBIAN AS A NON-
MOTHER TONGUE AT AN ADVANCED LEVEL OF ACHIEVEMENT 75

Биљана М. Бабић

АНАЛИЗА ГРЕШАКА У ОБЛИКУ КОНГРУЕНТНЕ РЕЧИ У ИМЕНИЧКОЈ
СИНТАГМИ У СРПСКОМ КАО СТРАНОМ ЈЕЗИКУ

ERROR ANALYSIS OF CONGRUENT WORDS IN THE NOUN PHRASE IN
SERBIAN AS A FOREIGN LANGUAGE 95

II НАСТАВА СТРАНИХ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Anna A. Stefanowicz-Kocoł, Danijela D. Đorđević

AN EXPLORATORY STUDY ON STUDENTS' READINESS FOR
AUTONOMY WITHIN THE ESP CONTEXT: THE CASE OF TWO
COUNTRIES

EKSPLOLATIVNO ISTRAŽIVANJE SPREMNOSTI STUDENATA ZA
AUTONOMIJU U OKVIRU KONTEKSTA ENGLESKOG JEZIKA STRUKE:
SLUČAJ DVEJU ZEMALJA 121

Dragana B. Vuković Vojnović, Ljiljana J. Knežević

INCLUSION OF VIRTUAL EXCHANGE IN ESP UNIVERSITY CLASSES –
STUDENTS' PERCEPTIONS

UKLJUČIVANJE VIRTUELNE RAZMENE U UNIVERZITETSKU NASTAVU
ENGLESKOG JEZIKA STRUKE – PERCEPCIJE STUDENATA 143

Vesna V. Bulatović, Vesna Ž. Bogdanović

STUDENT AND TEACHER OPINIONS ON CLASS SIZES AND TYPES OF
ASSESSMENT IN HIGHER EDUCATION LSP CLASSROOMS: A PILOT
STUDY

МИШЉЕЊЕ СТУДЕНАТА И НАСТАВНИКА О ВЕЛИЧИНИ ГРУПЕ И
ОБЛИЦИМА ОЦЕЊИВАЊА У УЧИОНИЦИ ЈЕЗИКА СТРУКЕ НА
ВИСОКОШКОЛСКОЈ УСТАНОВИ: ПИЛОТ-СТУДИЈА 161

Ивана Ј. Вранић Петковић, Драгица Д. Мирковић, Ана Б. Мандић Ивковић

ИЗАЗОВИ У НАСТАВИ СТРАНИХ ЈЕЗИКА НА ВИСОКОШКОЛСКИМ
УСТАНОВАМА ТОКОМ ПАНДЕМИЈЕ ВИРУСА КОВИД-19

CHALLENGES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN HIGHER
EDUCATION INSTITUTIONS DURING THE VIRUS
COVID-19 PANDEMIC 183

Jasmina M. Mahmutović

FRAMES IM KOMMUNIKATIVEN UND KULTURORIENTIERTEN DAF-
UNTERRICHT

FRAMES IN COMMUNICATIVE AND CULTURE ORIENTED TEACHING
OF GERMAN AS A FOREIGN LANGUAGE 205

Марина М. Петровић Јилих

КВИР КЊИЖЕВНОСТ У УНИВЕРЗИТЕТСКОЈ НАСТАВИ
ГЕРМАНИСТИКЕ НА ПРИМЕРУ ОБРАДЕ РОМАНА *КРВАВА КЊИГА*
КИМ ДЕ ЛОРИЗОН

QUEER LITERATURE IN GERMAN STUDIES AT THE UNIVERSITY LEVEL
EXEMPLIFIED BY THE ANALYSIS OF THE NOVEL *BLOOD BOOK* BY KIM
DE L'HORIZON 229

Мања Ђ. Стојсављевић Дивац

УТИЦАЈ ПРОБЛЕМСКЕ НАСТАВЕ НА МОТИВАЦИЈУ УЧЕНИКА У
НАСТАВИ НЕМАЃКОГ ЈЕЗИКА

THE IMPACT OF PROBLEM-BASED LEARNING ON STUDENTS'
MOTIVATION IN GERMAN LANGUAGE LEARNING 245

Наталија Ј. Миликић, Ненад М. Перошевић, Ирена Ј. Стевовић

МЕТОДИЧКИ САДРЖАЈ ВЈЕЖБАЊА И ЗАДАТАКА
ИНДИВИДУАЛИЗОВАНОГ КАРАКТЕРА У УЏБЕНИЦИМА РУСКОГ
ЈЕЗИКА ЗА ОСНОВНУ ШКОЛУ *ДАВАЙТЕ ДРУЖИТЬ!*

METHODOLOGICAL CONTENT OF INDIVIDUALIZED EXERCISES AND
TASKS IN RUSSIAN LANGUAGE TEXTBOOKS FOR PRIMARY SCHOOLS
ДАВАЙТЕ ДРУЖИТЬ! 261

Ludmila B. Braniște

THE DEVELOPMENT OF CULTURAL COMPETENCE IN TEACHING
ROMANIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

РАЗВОЈ КУЛТУРНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ У НАСТАВИ РУМУНСКОГ КАО
СТРАНОГ ЈЕЗИКА 275

Snežana Z. Detar Jevđović

UTICAJ ENGLESKOG JEZIKA NA LEKSIČKI I SEMANTIČKI SISTEM
ITALIJANSKOG KOD NAPREDNIH UČENIKA OSNOVNOŠKOLSKOG
OBRAZOVANJA U SRBIJI

INFLUENCE OF ENGLISH ON THE LEXICAL AND SEMANTIC SYSTEMS
OF ITALIAN AMONG ADVANCED PUPILS IN PRIMARY SCHOOLS IN
SERBIA 289

Владимир Д. Папић

ЖЕНСКО АУТОРСТВО У РЕГИОНАЛНИМ НАСТАВНИМ ПРОГРАМИМА
И УЏБЕНИЦИМА КЊИЖЕВНОСТИ ЗА СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

FEMALE AUTHORSHIP IN REGIONAL CURRICULA AND LITERATURE
TEXTBOOKS FOR HIGH SCHOOLS 313

III ОПШТЕ ОБРАЗОВНЕ И ПЕДАГОШКЕ ТЕМЕ

Aleksandra V. Ilić Rajković

DRAMSKI POSTUPAK U NASTAVNOJ PRAKSI: ISTORIJSKA
PERSPEKTIVA

DRAMATIC METHOD IN THE TEACHING PRACTICE: A HISTORICAL
PERSPECTIVE 345

Snežana S. Stojšin, Marica N. Šljukić, Vladan D. Vidicki, Sara R. Mejdžor

KARAKTERISTIKE AKADEMSKIH STUDIJA KAO MOTIV EMIGRACIJE
STUDENATA – PRIMER STUDENATA U BEČU

CHARACTERISTICS OF ACADEMICS STUDIES AS A MOTIVE FOR
STUDENT EMIGRATION – EXAMPLE OF STUDENTS IN VIENNA 363

IV ПРИКАЗИ

Nikolina N. Zobenica

THEORIE UND PRAXIS DES DAF-UNTERRICHTS 385

V ДОДАЦИ

PROPOZICIJE ZA TEHNIČKO UREĐENJE RADA 391

STYLESHEET	395
HINWEISE ZUR FORMATIERUNG DER AUFSÄTZE	399
CONSIGNES AUX AUTEURS	403
БИОГРАФИЈЕ АУТОРА	407

Aleksandra V. Ilić Rajković
Univerzitet u Beogradu
Filozofski fakultet,
Odeljenje za pedagogiju i andragogiju
avilic@f.bg.ac.rs

Originalni naučni rad
UDC: 371.3::81'242
DOI: 10.19090/MV.2023.14.345-362

DRAMSKI POSTUPAK U NASTAVNOJ PRAKSI: ISTORIJSKA PERSPEKTIVA¹

APSTRAKT: Šira primena dramskog postupka u nastavi realizovana je u okviru pokreta za novo vaspitanje i novu školu, uglavnom između dva svetska rata. Na jugoslovenskom prostoru nova škola bila je prisutna kroz koncept radne škole koji se razvio u reformski pokret sa velikim brojem pristalica iz svih vaspitno-obrazovnih domena. U ovom radu bavimo se iskustvima praktičara koji su među prvima na našim prostorima izveštavali o primenama dramskog postupka u nastavi. Uvodni deo rada posvećen je pozicioniranju ovog postupka u odnosu prema teorijskim okvirima radne škole. U centralnom delu rada izneta su shvatanja praktičara radne škole u vezi sa opštim pitanjima primene navedenog postupka, prikazana je i analizirana njegova primena u obradi prozih tekstova za decu, deklamacija, narodnog stvaralaštva i nastave matematike. Izvori koji sadrže informacije o navedenoj temi jesu prilozi u kojima su nastavnici prikazivali svoj praktičan rad, objavljivani u časopisu *Učitelj* od 1933. do 1940. godine.

Ključne reči: časopis *Učitelj*, nova škola, radna škola, dramatizacija u nastavi maternjeg jezika, dramatizacija u nastavi matematike.

DRAMATIC METHOD IN THE TEACHING PRACTICE: A HISTORICAL PERSPECTIVE

ABSTRACT: The widespread application of the dramatic method in teaching was developed within the movement for a new school between the two world wars. In the Yugoslav region, this concept was advocated through the ideas of the work school, which emerged as part of a reform movement that garnered significant support from various educational domains. This paper focuses on the experiences of practitioners who were among the early practitioners in

¹ Realizaciju ovog istraživanja finansijski je podržalo Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije u sklopu finansiranja naučnoistraživačkog rada na Univerzitetu u Beogradu – Filozofskom fakultetu (broj ugovora 451-03-47/2023-01/200163).

the use of dramatic action in teaching. The introductory section of the paper is dedicated to positioning dramatisation in relation to the theoretical framework of the work school. In the central part, the understanding of teachers regarding general issues of the dramatic method in teaching is presented, in the following areas: in the teaching of prose texts, declamation, folk creation, and mathematics instruction. The historical sources on the subject matter are papers published by teachers in the journal "Učitelj" during the period 1933–1940.

Key words: dramatic method in teaching, new school movement, the movement for work school, dramatic method in teaching the native language, dramatic method in teaching mathematics.

1. UVOD

U ovom radu bavimo se prvim primerima primene dramskog postupka u nastavi, realizovanim na jugoslovenskim prostorima (uglavnom u Srbiji). Oni se mogu povezati sa pokretom za radnu školu koji je bio aktuelan na jugoslovenskim prostorima između dva svetska rata. Pomenuti pokret nosio je, između ostalog, i sledeće reformske ideje: projektna nastava, problemska nastava, nastava usmerena na učenika, zatim doživljaj kao uslov za sticanje novih znanja, podsticanje slobode, samostalnosti i istraživačkog rada učenika, značaj različitih oblika njihovog izražavanja. U nastavnoj praksi ovaj pokret je rezultirao i nizom kreativnih pokušaja primene ovih ideja, a neki od njih odnose se i na primenu dramskog postupka u nastavi, koji se danas smatra inovativnim i pedagoški vrednim i predstavlja predmet pažnje brojnih istraživača i praktičara.

Vaspitno-obrazovnim potencijalima dramskih izvođenja bavio se još Komenski, a prve pozorišne predstave na srpskom jeziku povezane su upravo sa školskim radom (Trnavac, 2012: 698). Početkom XX veka objavljen je određeni broj dramatizovanih tekstova namenjenih deci i mladima, a postoje autori koji su svoj rad profilisali u tom pravcu.² Dramatizacija je u okviru pokreta za radnu školu prepoznata kao nastavni postupak. Radna škola je reformski pokret koji se javlja krajem XIX i početkom XX veka, u okviru pokreta za novu školu u više evropskih zemalja i u Sjedinjenim Američkim Državama. Na jugoslovenskom tlu zamah dobija u periodu između dva svetska rata. Nova škola razvijana je kao protivteža „staroj školi”, kako je nazivan koncept proizašao iz herbartovske pedagogije. Kritičari su

² Na primer, učitelj Mihailo Sretenović je tokom 1905. i 1906. godine objavio nekoliko dramatizovanih tekstova: *Seoba Srba: istorijska sličica u 3 čina*, *Josif: biblijska sličica u 3 čina*, *Nemanja: istorijska slika u 4 čina*. Mihailo Stevanović objavio je 1906. dramu pod naslovom *Govori istinu: priča iz čitanke u 2 čina*. Andra Gavrilović autor je drame *Dositije u Beogradu: dramska slika* iz 1911. godine. Mileva Simić je između dva rata objavila niz dramskih tekstova za „dečju glumu”, a navodimo samo neke od njih: *Dobrovoljni prilazi* (1921), *Crno na belo* (1922) i *Gordana* (1922).

zapazili sledeće karakteristike stare škole: negovala se mehanička reprodukcija sadržaja koji su usvajani verbalistički i pasivno i težilo se davanju (pružanju) obimnih znanja koja su – prema njihovom mišljenju – za posledicu imala preopterećivanje učenika bez značajnijih postignuća. Na temeljima učenja Rusoa i Pestalocija, i u skladu sa tada aktuelnim ekonomskim, društvenim i naučnim prilikama, zasnovana je kritika škole i razvijeno je više teorijskih postavki i praktičnih pokušaja da se prevaziđu zapaženi problemi.

Nova škola je na jugoslovenskom prostoru oživela kroz koncept radne škole koji se razvio u reformski pokret, razvijan od strane velikog broja pristalica iz svih vaspitno-obrazovnih domena. Više autora bavilo se pokušajima definisanja pojma „rad” u pedagoškom smislu, kao i pokušajima njegove operacionalizacije za potrebe školske prakse (Ilić Rajković 2013). Radnu školu prihvatili su i praktičari koji su u pedagoškim časopisima prezentovali svoja iskustvena znanja, između ostalih i onih o primeni dramskog postupka u nastavi. Uvodni deo ovog rada posvećen je pozicioniranju dramskog postupka u odnosu na teorijske okvire radne škole. U centralnom delu rada izneta su najpre shvatanja praktičara radne škole u vezi sa nekim opštim pitanjima dramskog postupka u nastavi, a zatim je, iz pedagoške perspektive, prikazana i analizirana primena ovog postupka u različitim nastavnim oblastima. Ključni izvori o navedenoj temi jesu prilozi u kojima su prikazani primeri praktičnog rada koje su nastavnici objavljivali u časopisu *Učitelj*. Praktičnu primenu dramskog postupka u nastavi na osnovu navedenih izvora analiziramo s obzirom na postavke koncepta radne škole, zatim na mesto i ulogu ovog postupka u nastavi na osnovu navedenih primera, na faze u njegovoj primeni, ulogu nastavnog sadržaja u procesu dramatizacije. Posebna pažnja u analizi usmerena je na pitanja pozicije ključnih aktera nastavnog postupka, kao i na njihova iskustva i zaključke proizašle iz primene dramskog postupka.

2. DRAMATIZACIJA I PRINCIP SAMORADNJE UČENIKA U NASTAVI RADNE ŠKOLE

Ključni pojam koncepta radne škole jeste već pomenuti pojam „rad”, preciznije pojam „samoradnja”. Sveobuhvatnu analizu i određenje datog pojma dao je Vojislav Mladenović u delu *Opšta pedagogika* (1936). On ističe da je pojam samoradnje u pedagoškim koncepcijama bio prisutan i pre pojave radne škole – nijedna delatnost sa vaspitnim dejstvom i ne postoji bez aktivnosti deteta i učenika. Dete „radi” i onda „kad (se) pod pretnjom batina i drugih prinudnih sredstava i protiv svoje volje” stiče određene navike, kao i onda kada bez razumevanja savladava propisano gradivo. Dakle, u svakoj situaciji koja je vaspitna po svojoj nameri dete

nešto „radi” (Mladenović, 1936: 147). Mladenović zapaža da predstavnici herbartovske pedagogije nisu pedagoško-teorijskim razmatranjima obuhvatili pitanja detetovog doživljaja tog rada, niti je ono samo imalo prilike da iznese svoje mišljenje o tome.

Sa stanovišta „nove pedagogije”, koja se temelji na pedagoškom učenju Pestalocija, suština čovekovog duševnog života ogleda se upravo u aktivnosti koja mu je prirodno data, i to je ono na šta vaspitni postupci treba da budu usmereni. S tim u vezi, „samo u prvobitnoj aktivnosti, koju čovek donosi s rođenjem, možemo tražiti osnovu duševnog života i njegovog razvitka”, isticao je Vojislav Mladenović ovu Pestalocijevu ideju (Mladenović 1936: 148). Vaspitanje, dakle, predstavlja „proces razvijanja i obogaćivanja urođenih dečjih instikata (aktivnosti), njegova suština je u potpomaganju i vođenju duševnog razvitka i planskog i neplanskog”, čiji je cilj „uspešno uvrščivanje u zajednicu” (Mladenović 1936: 54). Prema navedenom, vaspitanje se može odrediti kao razgranjavanje te aktivnosti, koju – prema zastupnicima herbartovske pedagogije – ne treba posebnim postupcima podsticati u detetu – ona je već rođenjem data. Suštinski pokretač promene koja ima vaspitno dejstvo jeste samoradnja ili drugačije rečeno aktivnost praćena doživljajem. Zato se ključnim principom vaspitnog rada u radnoj školi smatrao princip aktivnosti praćene sopstvenim doživljajem.

Pojam samoradnje kao aktivnog učešća učenika operacionalizovao je slovenački učitelj Ernest Vranc u predlogu projekta nastavnog plana i programa za osnovne škole, koji je Jugoslovensko učiteljsko udruženje 1937. godine usvojilo kao svoj zvanični predlog reforme nastave. Vranc objašnjava da primena principa samoradnje u nastavi podrazumeva sledeće:

1. nova znanja učenici usvajaju „putem doživljavanja, posmatranja i upoznavanja (a, ne samo putem učenja)”, dakle ne učenjem zasnovanom na memorisanju bez doživljaja;
2. učenicima treba omogućiti da nova znanja „obrađuju duševnim i fizičkim radom: usmeno, pismeno i ručnim radom”;
3. učenicima treba omogućiti da nova znanja proveravaju i utvrđuju pomoću različitih oblika izražavanja kao što su: pričanje, dramatizovanje, deklamacije, pisanje, crtanje, ručni rad i gimnastika (Vranc 1935: 520).

Ideje radne škole nalazile su primenu u praksi, i to prvenstveno u praksi osnovnih i učiteljskih škola. Važno je istaći da je 1929. godine radnu školu podržao i jugoslovenski zakonodavac, tako što se Članom 44. Zakona o narodnim školama radna škola u izvesnom smislu uspostavlja kao zvanični koncept jugoslovenske

osnovne škole (Ilić Rajković 2013). Pomenimo i to da je ženska učiteljska škola u Kragujevcu bila u potpunosti uređena prema principima radne škole, dok se u drugim učiteljskim školama težilo tome u skladu sa raspoloživim mogućnostima (Hadži Tašković 1932). Od 1935. započelo se i sa osnivanjem oglednih, preciznije rečeno uglednih osnovnih škola, prema konceptu radne škole (Đorđević 2001).

Status radne škole u osnovnoškolskoj praksi uopšte, te u vezi s tim i primena dramskog postupka, može se u određenoj meri rekonstruisati na osnovu tekstova koje su praktičari priređivali za pedagoške časopise. Reč je o tekstovima u kojima oni stručnoj javnosti predstavljaju primere svog rada, kao i iskustvena pedagoška znanja koja su stekli u određenoj oblasti nastavnog rada (Antonijević 2019). Ta znanja su se uglavnom odnosila na obradu pojedinih nastavnih jedinica ili na pokušaje inovacija u pojedinim nastavnim oblastima. U našem radu predmet analize biće primeri primene dramskog postupka u nastavi, koje su praktičari prezentovali u časopisu *Učitelj* (glasilo centralne uprave Jugoslovenskog učiteljskog udruženja). U periodu od 1920. do 1941. godine u navedenom časopisu, u rubrici *Školski rad* objavljeno je ukupno 210 primera iz nastavne prakse. Organizacija nastave prema konceptu herbartovske pedagogije zastupljena je u oko 33% priloga. U preostalih 67% priloga učitelji su predstavljali rad prema načelima radne škole (Ilić Rajković 2013: 356). Dramatizacija kao nastavni postupak pojavljuje se u jedanaest priloga, objavljenih u periodu od 1933. do 1940. Uvidom u dostupne podatke (Tabela 1) o autorima, njihovim afilijacijama i temama pomenutih priloga može se konstatovati da su dramski postupak u nastavi primenjivali učitelji u različitim mestima, pre svega Srbije, ali i drugih delova Jugoslavije. To su bili učitelji koji su radili u osnovnim školama-vežbaonicama pri učiteljskim školama, kao i oni koji su radili u ostalim osnovnim školama. Već na osnovu naslova radova može se konstatovati da je ovaj postupak primenjivan u okviru različitih nastavnih oblasti, a najčešće u nastavi maternjeg jezika i književnosti.

Godina objavljivanja priloga	Ime, prezime i afilijacija autora	Naslov priloga
1933.	Budimir Stojanović učitelj, Kaluđerica	<i>Dramsko izražavanje kod dece</i>
1935.	Petrija V. Simićka nastavnica vežbaonice Muške uč. škole, Beograd	<i>Slovo „G“</i>
1935.	Živko Smiljanić Vežbaonica Ženske uč. škole, Kragujevac	<i>Dva zeca</i>

1935.	Milan S. Popović predavač u III mešovitom razredu uč. škole, Vršac	<i>Dramatizacija članka: Seljak i advokat</i>
1935.	Aleksandar N. Anđelić	<i>Bolno čedo, deklamacija</i>
1935.	Vitomir Z. Trumbulović	<i>Kupovao naočare da zna čitati (treći razred)</i>
1936.	Živan Č. Ćirić	<i>Dramatizovanje učenog štiva</i>
1936–1937.	Mato Lovrak ³	<i>O glumljenju u narodnoj školi</i>
1936.	Tihomir Prodanović	<i>Obrada pesme „Molitva” Milutina Bojića (treći i četvrti razred)</i>
1938.	Marko M. Avramović	<i>Doživljavanje u nastavi kroz dramatizovanje narodnih umotvorina u narodnoj školi</i>
1940.	Vlastimir Bugarinović	<i>Pismeno deljenje u III razredu</i>

Tabela 1. Pregled priloga objavljivanih u časopisu *Učitelj* koji se odnose na primenu dramskog postupka u nastavi⁴

3. PEDAGOŠKI POTENCIJALI DRAMATIZACIJE U NASTAVI: PERSPEKTIVA PRAKTIČARA

Stojanović (1933), Lovrak (1936–1937) i Avramović (1938) u svojim priložima, pored konkretnih primera iz prakse, razmatraju, u kontekstu koncepta radne škole, i opštije teme, kao što su: uloga dramskog postupka i samoradnja učenika, doživljavanje kao nastavni princip i deo prirode deteta, izbor sadržaja za dramatizaciju i uloga nastavnika u primeni ovog postupka.

Avramović ističe da se smisao primene dramskog postupka u nastavi ogleda u mogućnostima pokretanja učenikovog unutrašnjeg bića na akciju. Dramatizacija omogućava učenicima da „uđu” u događaje o kojima je reč u obrađivanim sadržajima „da svojim bićem učestvuju u istraživanju pravilnog saznanja” (Avramović 1938: 583). Princip doživljavanja u nastavi zasnovan je na prirodnoj aktivnosti dečijeg ja, na instinktivnoj potrebi deteta za podražavanjem i na njegovoj

³ Opširnije o učiteljskom radu Mate Lovraka u: Ilić Rajković, A. (2016). The Classroom from Lovrak's Workshop (The practice of activity school in Yugoslavia between the two World Wars), u: *Why still Education?*, ur. T. Petrović-Trifunović, G. Draško Pudar i P. Krstić (Cambridge Scholars Publishing: 131–145).

⁴ U tabelu su uneti podaci u izvornom obliku. Zbog toga je navođenje imena i afilijacija neujednačeno. Digitalno izdanje časopisa *Učitelj* dostupno je na: <https://pretraziva.srb> (pristupljeno 28. 6. 2023).

izuzetno bujnoj mašti (Stojanović, 1938). Razmatrajući ovu ideju u vezi sa dramtizacijom, Avramović konstatuje:

„Ta njihova instinktivna težnja za podražavanjem, potpomognuta živom i bujnom fantazijom, u stanju je da toliko aktivizira dečiji subjekat, te da od njega stvori pravog dramskog umetnika i da ga odvede u njegov imaginarni svet koji mi odrasli možemo samo da naslućujemo. Na taj način dete je u mogućnosti da se uživi u događaj kome podražava” (Avramović 1938: 583).

Marko Avramović se bavi i pitanjem izbora adekvatnog nastavnog gradiva za dramtizaciju. „Gradivo treba da je životno i što bliže shvatanju učenika” – što je „bliže životu” i shvatljivije učeniku, to će biti efikasniji doživljaj i razumevanje konkretnog događaja – navodi on (Avramović 1938: 584). Lovrak se takođe bavio ovim pitanjem zauzimajući izrazito realističko stanovište. On ističe da od učenika ne treba zahtevati da budu u ulogama kraljeva, prinčeva, fantastičnih bića i slično, već se zalaže za teme koje su deci bliske u svakodnevnom životu, smatrajući da deca treba da glume karaktere svog uzrasta (Lovrak 1936).

Pomenuti autori razmatraju i ulogu nastavnika u vezi sa primenom dramskog postupka u nastavi. Avramović ističe da nastavnik „mora da bude inicijator i glavni režiser cele akcije... pokretač celokupnog dečijeg stvaranja”. Lovrak napominje da se od nastavnika i ne očekuju sposobnosti pozorišnog režisera, već da učenike zainteresuje za glumu i da učeniku pomogne da glumi „prirodno svoju ulogu, da se uživi u nju” (Lovrak 1936: 138). M. Avramović ukazuje i na značaj motivacije nastavnika za primenu ovog postupka, zatim ističe da nastavnik treba da poseduje „okretnost i umešnost, ... razvijen estetski osećaj, socijalni osećaj i osećaj za umetničko u priči i pesmi”, ali i svest o vaspitno-obrazovnom smislu dramtizovanja odabranog sadržaja (Avramović 1938: 588).

Primena dramtizacije u nastavi – isticao je Avramović – može imati značajne vaspitne efekte zato što podstiče emocionalni, senzo-motorni i intelektualni razvoj. Učenik učestvuje celim „svojim fizičkim bićem, te pokretima i mimikom dovodi u sklad svoje spoljne manifestacije sa svojim govorom, kojim izražava svoje duhovne osećaje” (Avramović 1938: 589). Kontinuirana i sistematska primena dramtizacije u Lovrakovom odeljenju uticala je na to da svi učenici i oni „koji glume, a i oni koji samo motre, postaju elastičniji, spretniji u razgovoru i odgovorima prirodni, a čitanje im je logičnije i u najvećoj meri estetsko” (Lovrak 1936: 139).

Opštim pitanjima dramtizacije u nastavi radne škole, navedeni autori bavili su se u kontekstu pojedinih tema koje su proizilazile iz njihove prakse, ukazujući na potrebu da dramskom postupku u nastavi treba posvetiti posebnu pedagošku studiju. Primena ovog postupka bila je zastupljena u praksi i nastavnici su o tome objavljivali radove na stranicama časopisa *Učitelj*. Na osnovu objavljenih priloga može se

konstatovati da se dramski postupak primenjivao u obradi proznog teksta, umetničke poezije, narodnog stvaralaštva i tema iz računске nastave.

4. DRAMATIZACIJA PROZNOG TEKSTA NAMENJENOG DECI

Petrija Simić, nastavnica u vežbaonici Muške učiteljske škole u Beogradu i Mato Lovrak, dečji pisac i učitelj u mestu Veliki Zdenci, predstavili su svoja iskustva vezana za primenu dramskog postupka u obradi proznih tekstova namenjenih deci i omladini. Reč je o tekstovima iz udžbenika, kao i tekstovima pisanima za decu i mlade.

U prilogu koji je objavila P. Simić (Simić 1935) prikazana je primena dramskog postupka u okviru obrade slova G u prvom razredu osnovne škole. Dramatizacija je jedan u nizu nastavnih postupaka primenjenih na prikazanom času. Pričica u bukvaru, priložena za uvežbavanje slova G, poslužila je kao okvir za dramatizaciju. Ukratko, u priči je predstavljena pustolovina dečaka Gavre koji je zalutao u šumi. Shvativši da se izgubio, Gavra se uplašio, ali ubrzo ga je otac pronašao i oštro izgrdio zbog nepromišljenosti. Pustolovina se završila bez većih posledica. Nakon što su pričicu pročitali nekoliko puta, učiteljica je učenike podstakla na diskusiju o temi teksta. Učenici su slobodno komentarisali opisane događaje iznoseći svoja viđenja motiva postupaka likova, posledica tih postupaka, šume kao nepoznatog prostora i slično.

Posle diskusije, usledilo je utvrđivanje pročitanog, i u vezi s tim P. Simić beleži sledeće: „mesto prepričavanja deca sama izvode priču dramatisanjem” (Simić 1935: 546). Navodi još da učenici odmah i samostalno pristupaju podeli uloga. Evo kako je to predstavljeno: „Boža kaže – Gospođo, ja ću da budem Gavra. Milan – A ja ću otac”. Na to se nadovezuje jedna učenica koja izražava želju da uzme ulogu majke, što pokreće kraću diskusiju među učenicima o tome da li uvoditi tu ulogu s obzirom na činjenicu da, ni u priči, ni na ilustraciji uz priču, majka nije prisutna. Učenici su se ipak složili da je „on imao i majku, sigurno”, pa se dodeljuje i ta uloga. U nastavku učenici osmišljavaju i uloge životinja, te u vezi s tim jedan učenik pita: „Možemo li nas dvoje–troje da budemo kurjaci, pa samo iz daljine da urlamo?” Ostali prihvataju predlog uz obrazloženje da će tako biti „strašnije za Gavru”. Potom se uvode i uloge ptica. U vezi sa primenom dramatizacije Perija Simić konstatuje: „Nastavnik potpuno prepušta deci sav posao oko toga. I zbilja imaće pravo zadovoljstvo šta je sve dečija mašta stvorila od ove pričice” (Simić 1935: 546).

Na ovom primeru prikazano je kako se dramatizacija kao postupak integriše sa drugim postupcima u nastavi. Okvir za dramsko izvođenje jeste kratka priča iz bukvara koju učenici kreativno obogaćuju i samostalno osmišljavaju njeno izvođenje

na licu mesta, bez posebne pripreme – bez kostima, pozorišnih rekvizita, pozornice i dr. Učiteljica dramaturgiju prepušta njima, uz napomenu čitaocu da su učenici već navikli da izučavani sadržaj utvrđuju dramaturgovanjem umesto prepričavanjem. Kao što se iz navednog primera može videti, učenici s lakoćom pristupaju ovom procesu.

Mato Lovrak je dramski postupak u nastavi takođe primenjivao prilikom obrade prozinskih tekstova, ali njegov pristup je složeniji nego u prethodno prikazanom primeru. On je dramaturgiju posmatrao kao neodvojivi deo nastave maternjeg jezika. Mato Lovrak navodi da u njegovom razredu učenici glume svake sedmice po nekoliko puta po „četvrt ili po pol sata i to ne izvan školskog vremena, jer glumljenje ne smatramo novim nametnutim teretom koji nepotrebno oduzima vreme za nastavu” (Lovrak 1936: 139). Lovrak je za učenike, i u saradnji sa njima, adaptirao tekstove iz udžbenika, književne tekstove, članke iz dečjih časopisa, kao i situacije bliske deci. Učenici četvrtog razreda – navodi on – dramaturgovali su i izvodili odlomke iz dela *Junaci Pavlove ulice*, *Šegrt Hlapić*, *Emil i detektivi*, *Družba Pere Kvržice*. M. Lovrak napominje da su ova i druga dela prikladna za dramaturgiju. Njegovi učenici nisu prevashodno pripremali predstave za publiku, već su to preduzimali kao sastavni deo nastave maternjeg jezika. Tokom školske godine učenici bi uvežbali više dramskih tačaka koje su mogli prema potrebama da izvode i javno – ističe M. Lovrak.

U trodelnom prilogu iz časopisa *Učitelj* Lovrak predstavlja tri dramaturgovana teksta: *Prepirka kovina* (Prepirka ruda, nap. autora) – prozni tekst iz čitanke za osnovnu školu, odlomak iz dela *Družba Pere Kvržice* – to je Lovrakov autorski tekst i *Razgovor malih skloništaraca* – igrokaz koji je kreirao sa učenicima. Povodom dramaturgije teksta pod naslovom *Prepirka kovina* on navodi da je reč o proznom tekstu koji je pretvoren u igrokaz i „koji je osim toga još i idejno pozitivan, jer propagira pacifizam, pa deluje odgojno na djecu i eventualnu odraslu publiku”. Napominje, takođe, da je članak dramaturgovan tek nakon što „smo proučili sve naše rude, odnosno kovine i kada smo čitali u savezu s preduzetom građom iz prirodopisa” (Lovrak 1936: 139).

U primeru koji predstavlja P. Simić dramaturgija se realizuje u određenom „momentu” u nastavi u okviru kojeg i počinje i završava se. U slučaju Lovrakove nastave učenici u dužem vremenskom periodu uvežbavaju određeni igrokaz. Kroz dramaturgije prozinskih tekstova, Lovrak je učenike podsticao da se bave vršnjačkim odnosima, problemima iz svakodnevnog života, kao i da raspravljaju o moralnim i drugim vrednostima. Priprema igrokaza podrazumevala je u Lovrakovoj učionici i tehničku pripremu scene, osmišljavanje kretanja učenika, uvežbavanje teksta, itd. On ističe da tekstovi koje je sa učenicima adaptirao za pozornicu nisu pisani „po

zakonima dramskog literarnog dela”, tu „nema krize ni peripetije”, već oni sadrže samo pojedine elemente drame. Dijalozi koje učenici izvode – navodi on – treba da teku „u živom tempu, burno, bez stanke, tj. upravo onako kako burno teče razgovor među djecom” (Lovrak 1936: 139). Dakle, pedagoški domet primena dramskog postupka je značajno širi u odnosu na kreativno prepričavanje proznog teksta koje je prikazano u prvom primeru.

5. DRAMSKI POSTUPAK U OBRADI DEKLAMACIJA

Dva priloga posvećena su primeni dramskog postupka u obradi deklamacija. To su: obrada pesme *Bolno čedo*, koju je prikazao Aleksandar Anđelković, i obrada pesme *Molitva* Milutina Bojića, koju je prikazao Tihomir Prodanović. Na osnovu Anđelkovićevog prikaza može se konstatovati da je on dramski postupak primenio mehanički – učenicima nije dato dovoljno vremena da kreativno prodiskutuju o sadržaju, niti da se pripreme za dramaturgiju. U izvođenju učestvuju „najkrupnija devojčica” u ulozi majke i „najmanji dečak” u ulozi bolesnog deteta (Anđelković 1935). Dramaturgija se svodi na deklamaciju učenice.

Potpunije obrazloženje i kompleksniju primenu dramskog postupka u obradi deklamacija predstavio je Tihomir Prodanović. On je pesmu *Molitva* Milutina Bojića obrađivao sa učenicima trećeg i četvrtog razreda u nepodeljenom odeljenju. Prikazujući uvodni deo teksta, on čini osvrt na vaspitnu funkciju poezije. Odbacivši stanovište „stare škole” da se smisao poezije u osnovnoj školi iscrpljuje u učenju pesmica napamet, smatrao je da je „njen glavni značaj u buđenju i razvijanju estetske strane učeničke ličnosti, dakle u uvođenju dece u svet umetnosti i bistrih predela osećanja...” (Prodanović 1935: 142). Želja učenika da se upoznaju sa određenim sadržajima je prema Prodanovićevom mišljenju onaj ključni kriterijum za odabir poetskih sadržaja u nastavi.

Značajnu pažnju Prodanović posvećuje pripremi učenika za usvajanje poetskog sadržaja. On ističe da se poezija rađa iz doživljaja – „bilo da je taj doživljaj u vibraciji velelepne prirode, bilo da je u vrtlogu emocija ili pak u plamsaju fantazije” (Prodanović 1935: 142). Doživljaj je prema Prodanoviću ono što je zajedničko poetskom stvaranju i usvajanju poetskog sadržaja od strane učenika – deca „treba prvo da prežive pesmu, ... da se unesu u nju, da se sa njenih reči skine i najtanja sumaglica nerazumljivosti ili dvosmislenosti, da deca zarone u pravi smisao pesme i da pri njenom savlađivanju priđu stavu njenog postanka” (Prodanović 1935: 142). Zato – savetuje on – prilikom obrade pesama o prirodi učenike treba izvoditi u prirodu ili, ukoliko je reč, na primer, o istorijskim sadržajima, učenike treba upoznati sa događajima na koje se odnose dati sadržaji. Pri obradi sadržaja pesme, Prodanović

insistirala na zajedničkom radu učenika u vidu horskog deklamovanja i posebno dramatisiranja.

Autor ukratko predstavlja i okolnosti koje su dovele do toga da sa učenicima obrađuje navedenu Bojićevu pesmu. Naime, učenici su već desetak dana bili „pravi zarobljenici Kosovske tragedije” – nakon lekcije o Kosovskom boju usledilo je čitanje narodnih epskih pesama, diskusije o učesnicima, itd. „Svako je dete učestvovalo u tom izgrađivanju doista različite i uspele rekonstrukcije jednog od najdirljivijih momenata naše prošlosti. Čitali su, deklamovali, crtali” (Prodanović 1935: 143). U međuvremenu on je odlučio da ih upozna i sa pomenutom pesmom. Nakon što je delo pročitano, usledili su diskusija i tumačenje stihova kroz razgovor i crteže.

Dramatisiranje je izvedeno nakon više ponovljenih čitanja, individualnog deklamovanja i horskog deklamovanja pesme. Uloga nastavnika u vezi sa ovim nastavnim postupkom u ovom slučaju sastojala se u rukovođenju procesom planiranja kroz postavljanje određenih zadataka učenicima. Prodanović je učenike uputio kako da naprave plan dramatisiranja. Najpre je trebalo da razmisle o ličnostima koje se pojavljuju u pesmi, te s tim u vezi i o podeli uloga. Nastavnik je zatim inicirao razgovor o radnjama koje likovi preduzimaju, a zatim i o tome kako će učenici predstaviti psa iz pesme, prirodne pojave i predmete. Na kraju se diskutuje o poziciji i ulozi hora u dramskom izvođenju pesme. Nakon što je plan napravljen, nastavnik se povlači i učenicima prepušta da samostalno pripreme „pozornicu” i uvežbaju izvođenje. Iz daljeg teksta saznajemo da su učenici pripremili scenografiju i rekvizite pomoću predmeta i materijala koji su im bili dostupni na licu mesta. Saznajemo, takođe, i da tokom izvođenja pesme u dramskom obliku, učenici vode računa o pauzama, intonaciji, izražavaju se i pokretima koje su sami osmislili, kao i da stihove izgovara hor, dok se ostali učesnici izražavaju neverbalno. Dramatisirana pesma se izvodi nekoliko puta kako bi učenici uvežbali izvođenje i potrebnu okretnost izvođenja, ali i da bi i ostali učenici van hora zapamtili i usaglasili momente izvođenja svojih uloga.

Valja ukazati i na jedan socijalni momenat do kojeg je došlo spontano tokom izvođenja dramatisirane pesme. Iako priređeni igrokaz nije bio namenjen publici, ipak je realizovan pred publikom, tj. pred učenicima prvog i drugog razreda, koji su „napustili svoj posao”, okupili se da posmatraju izvođenje i aplaudiraju po njegovom završetku. U zaključku, Prodanović napominje da je dramatisiranje izvedeno u školi siromašnih materijalnih uslova i zalaže se za to da se u školama obezbedi barem mala sklopiva pozornica, smatrajući da je izvođenje na pozornici u pedagoškom pogledu potpunije.

6. DRAMATIZACIJA NARODNOG STVARALAŠTVA

Dramski postupak u obradi narodnog stvaralaštva zastupljen je u više priloga koje možemo podeliti u dve grupe. Prvu grupu čine prilozima koje su objavili Smiljanić (1934), Trumbulović (1935) i Ćirić (1936). Ovi autori sažeto predstavljaju obradu određenih nastavnih sadržaja, te se na osnovu toga može konstatovati sledeće: da je dramski postupak bio zastupljen na tim časovima, da nastavnik „režira” izvođenje i da učenici doslovno reprodukuju zadati sadržaj. U drugu grupu mogu se svrstati prilozima Popovića (1935) i Avramovića (1938) koji pružaju potpuniji uvid u primenu dramskog postupka.

Avramović se posvetio dubljem razmatranju primene principa doživljaja u nastavi prilikom obrade sadržaja narodnog stvaralaštva, posmatrajući ga u funkciji nacionalnog vaspitanja. Zašto narodno stvaralaštvo? Zato što – smatrao je on – to stvaralaštvo sadrži „sve pozitivne vrednosti stvaralačkog duha našeg narodnog genija, iz kojih bi i trebalo da proističu osnovni principi za vaspitanje mladih u nacionalnom duhu” (Avramović 1938: 582). Autor ističe da se dramskim postupkom mogu oživeti nematerijalne tvorevine predaka – upustiti se u događaj narodne priče ili pesme znači osetiti i shvatiti njegovu suštinu, to znači doživeti ga tako da ostavi trajni utisak na emocionalni život osobe koja ga doživljava. Narodne priče i pesme predstavljaju visokokvalitetan materijal za dramatizaciju – smatra ovaj autor – jer je dečjoj mašti bliska i dostupna mašta narodnog stvaraoca.

U prethodno prikazanim primerima primene dramskog postupka praktičari su čitaocima *Učitelja* prezentovali rad sa onim učenicima kojima je taj postupak već bio poznat. Avramović prezentuje i iskustvo koje je proizašlo iz prvog pokušaja primene ovog postupka u učionici. Reč je o dramatizaciji narodne priče *Seljak i advokat*, koju je realizovao sa učenicima trećeg razreda. Kasnije je sa istim učenicima primenio ovaj postupak u obradi narodne pesme *Kneževa večera*. U oba slučaja tekstovi su prethodno više puta pročitani i o njima je diskutovano kako bi učenici u potpunosti razumeli njihov sadržaj.

Prve reakcije učenika na poziv nastavnika da učestvuju u dramatizaciji teksta *Seljak i advokat* nisu bile ohrabrujuće – učenici nisu bili spremni da dobrovoljno učestvuju u ovoj aktivnosti. Nastavnik je to i očekivao, pa je unapred isplanirao sve korake pripreme faze: dodelio je likovima iz priče neobična imena kako bi učenike motivisao da se uključe u aktivnost. Potom je uloge dodelio „najslobodnijim” učenicima i učenicama. Zatim je svakom učeniku pročitao ulogu i objasnio kako treba da govori i šta da radi. Avramović dalje navodi da je interesovanje kod učenika – kako kod gledalaca tako i kod glumaca – bilo veliko. Takođe, primetio je i to da su dečaci brzo savladali prvu tremu, dok su devojčice na

početku bile stidljive, ali su se i one ubrzo „oslobodile”. Nakon prvog izvođenja učionica je bila ispunjena smehom i veselom atmosferom. Potom slede još tri izvođenja, tokom kojih se učenici smenjuju na sceni. Avramović je primetio da već tokom drugog izvođenja učenici pokazuju više hrabrosti i inicijative, a neki od njih se usuđuju i da unesu nešto svoje u tekst i pokrete. Nakon četvrtog izvođenja, učenici su izašli na odmor gde i nastavili s izvođenjem male predstave (Avramović 1938: 586).

Avramović je želeo i da proveri da li je primena dramskog postupka doprinela shvatanju priče od strane učenika i na koji način. Zato je sutradan, nakon prikazane dramatizacije, postavio pitanja u vezi sa obrađivanom pričom učenicima sa najslabijim postignućima i ustanovio da oni „nikad nisu tako tečno, lepo i pravilno odgovarali”, da je dečji duh bio pokrenut na aktivnost, što i jeste smisao doživljavanja i dramatizovanja.

Nakon uspeha u dramatizaciji narodne priče, Avramović je primenio dramski postupak i u obradi narodne pesme *Kneževa večera*. Za razliku od prethodnog sadržaja koji je bio ispunjen vedrinom i humorom, u ovom slučaju je „bol nosilac situacije koji učenici sami treba da prožive”. I dramatizaciji ovog sadržaja prethodila je priprema koja je podrazumevala upoznavanje učenika sa istorijskim podacima, zatim čitanje pesme, potom i diskusiju o učesnicima prikazanog događaja, kao i o njihovim međusobnim odnosima.

Prvi korak u postupku dramatizacije, prema Avramoviću, predstavljalo je ponovljeno čitanje pesme koje je on izveo „dramski, uosećavajući se sav u uloge i ličnosti kneza Lazara i Miloša Obilića, naročito naglašavajući stihove kojim se izražava bol Knežev” (Avramović 1938: 587). Time je nameravao da probudi „dramski osećaj” kod učenika. Smatrao je da je u tome i uspeo zato što je nakon čitanja na licima učenika prepoznao „osetno uzbuđenje, osećaj bola”. Učenici su – smatrao je on – izgledali kao „da su i oni sami preživeli ovaj tragični događaj” (Avramović 1938: 587). Naredni korak koji autor članka predstavlja bilo je izvođenje dramatizovane pesme. Iako nisu svi učenici učestvovali u izvođenju, on konstatuje da su se svi „uživeli” u sadržaj pesme, iako je izvođenje realizovano bez kostima i potrebnih rekvizita: „Lica su im bila uzbuđena a pogledi tupi. Iz grudi više devojčica otelo se je više dubokih uzdaha, a kod pojedinih u oku se je blistala suza” (Avramović 1938: 588).

I ovaj put su učenici na odmoru ponovili dramsko izvođenje obrađivanog sadržaja, ali u proširenoj verziji, tako što su dramatizovali i Kosovski boj kao nastavak. Avramović je dao i opis te scene: učenici su se podelili u tabore, a jedan od njih našao je neku pocepanu krpu, privezao je na štap i napravio barjak. U

zaključku Avramović konstatuje da su se učenici uživali u događaju, da su ih razumeli, a razumeli su i odnose između ličnosti, kao i njihove pozicije u datim situacijama. Pored toga doživeli su dramatisovani sadržaj i u estetskom pogledu. „Oni su u saznanju događaja učestvovali svim svojim bićem; dakle, i čulno i intelektualno i fizički. Njihov duh stavljen je u pokret, u akciju” (Avramović 1938: 588).

Predstavljamo ukratko i analizu Popovićevog iskustva u vezi sa dramatisacijom narodne priče *Seljak i advokat* (Popović 1935). Zadatak prikazanog nastavnog časa bio je dvostruk – upoznavanje učenika sa osnovnim pojmovima koji se odnose na dramatisaciju određenog sadržaja i dramatisacija pomenute narodne priče. Popović je više pažnje posvetio prvom zadatku. Čas je realizovan sa učenicima trećeg razreda u osnovnoj školi, vežbaonici učiteljske škole u Vršcu. Dakle, cilj nastavnog časa nije bio usmeren ka narodnom stvaralaštvu, već ka uvođenju učenika u osnovne pojmove dramatisacije. Kao i u prethodnim primerima, učenici su prethodno upoznati sa sadržajem narodne priče, a potom je nastavnik dramatisaciji posvetio čas u celini.

Nastavnik je na početku časa sa učenicima diskutovao o pojmovima pozorišta i bioskopa. Učenici iznose svoja iskustva – opisuju posete, upoređuju pozorište i bioskop i razmenjuju iskustva. Na kraju ove faze zajedno dolaze do zaključka o značaju i smislu pozorišnih i bioskopskih predstava. Nakon toga, razgovor se usmerava na teme vezane za pozornicu i na osnovne elemente pozorišne predstave, kao što su: scenografija, činovi, učesnici (glumci, šaptač). Uporedo sa ovim razgovorom nastavnik učenike priprema za dramsko izvođenje odabrane narodne priče. Priča je samo okvir za praktično upoznavanje učenika sa elementima procesa pripreme dramskog teksta. Na primeru datog teksta razmatraju se sledeća pitanja: Kako podeliti uloge? Kako podeliti priču/predstavu na činove? Diskutuje se o tome šta je čin i šta bi moglo da predstavlja čin u datoj priči. Kako organizovati scenu? Učenici osmišljavaju i planiraju izgled pozornice i ostale tehničke detalje. Nastavni proces je u ovom primeru čvrsto strukturiran i usmeren ka upoznavanju učenika sa pojmovima i postupkom dramatisacije. Insistira se čak i na poziciji šaptača koji treba da obezbedi tačno izgovaranje teksta. Iako su učenici slobodni da diskutuju i aktivni u iznošenju ideja i pravljenju planova, nema kreativnog širenja narativa kao u prethodno prikazanim primerima. Nastavnik ima centralnu poziciju na času, i ulogu režisera i nastavnog časa i priređenog igrokaza.

7. DRAMATIZACIJA U NASTAVI MATEMATIKE

Bugarinović (1940) je predstavio svoj rad na primeni dramskog postupka prilikom upoznavanja učenika sa pismenim deljenjem u trećem razredu. Na početku ovog priloga on podseća da je zadatak računске nastave da učenika osposobi za rešavanje praktičnih računskih zadataka. Navodi da je u prvom i drugom razredu učenike upoznao sa osnovama usmenog računanja kroz igre i priče. U trećem razredu učenici počinju da rešavaju računске zadatke pismeno. Zadaci treba da budu povezani sa svakodnevnim životom: kupovinom i prodajom, na primer, te Bugarinović smatra da je korisno primeniti dramski postupak u vezi sa tim životnim situacijama. On čak savetuje da se u učionici kreiraju improvizovane trgovine koje služe učenicima za rešavanje računskih zadataka iz svakodnevnog života. Pored toga što se učenicima kroz osmišljavanje i dramatizovanje konkretnih situacija jasno predstavljaju razni momenti iz praktičnog života, oni se uče i lepom ponašanju, govoru i osposobljavaju se za život – ističe on. Takođe, u rešavanju zadataka svi učenici učestvuju sa velikom pažnjom i interesovanjem, pa i pravila o računskim radnjama sastavljaju sami.

Bugarinović predstavlja realizaciju nastavne jedinice pismenog deljenja koje je dramatizovano kroz sledeći zadatak: „Jedan radnik ima nadnicu 38 dinara dnevno. Koliko će zaraditi za nedelju dana?” (Bugarinović 1940: 276). On dalje navodi da je potrebno unapred pripremiti rekvizite: kutiju sa veštačkim novčanicama od 100, 10 i 1 dinar. Zatim, treba dodeliti učenicima uloge: šefa koji overava račune, blagajnika koji vrši isplatu, menjača, potrebnog broja radnika koji rade u fabrici. Treba preurediti učionicu tako da podseća na kancelarije u kojima se vrši isplata nadnica. U prikazu toka priče kroz koju se odvija rešavanje računskog zadatka čitalac zapaža i dijaloge između učenika koji podražavaju način na koji se „zaposleni” obraćaju jedni drugima, te se na taj način učenici i vežbaju i u komunikaciji u poslovnom okruženju. Bugarinović navodi i da u dramatizovani „računski” narativ treba uneti i živosti i humora, te je u tom smislu, on učenicima priredio i manje iznenađenje, koje se sastojalo u neočekivanom problemu u vidu jedne novčanice od 10 dinara koju treba podeliti na četiri dela. Nakon dramatizacije, učenici pristupaju zajedničkom izvođenju matematičkog pravila u vezi sa deljenjem.

8. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Dramski postupak primenjivan je u nastavnoj praksi kod nas između dva svetska rata kao jedan od oblika izražavanja učenika koji je utemeljen na prirodnoj potrebi dece za aktivnošću, podražavanjem i stvaralaštvom. Kroz nastavu u kojoj se

poštuje princip samoradnje, kao osnovni princip nove škole, u dramskom izrazu se nalazila podrška usvajanju školskih znanja i ostvarivanju vaspitne uloge škole. Pokret za novu školu razvijao se kao suprotnost staroj školi čije smo „mane” predstavili u uvodnom delu rada. U radu smo analizirali primere primene dramskog postupka u nastavi, za koju su autori smatrali da se kreće u pravcu nove škole. Posmatrane primere možemo podeliti u dve grupe: jednu čine primeri dobre prakse, a drugu oni koji se ipak mogu označiti kao šablonska primena načela nove škole.

Kada je o primerima dobre prakse reč u vezi sa temom ovog rada može se konstatovati da je primena dramskog postupka podsticala nastavnike i učenike na kreativne pristupe u usvajanju školskih znanja, naravno pored ostalih inovativnih pristupa u nastavi koji su nastajali kroz praktičnu operacionalizaciju principa samoradnje kao stožera radne škole. Dramski postupak je integrisan u nastavu kao njen prirodni deo, koji se, kao što se može u prikazanim primerima i videti, primenjuje i spontano i planski, integrisano sa drugim postupcima u nastavi i samostalno, a uvek kao nadogradnja igre uloga koja predstavlja prirodnu dečju potrebu i aktivnost. Zato je dramatisacija od strane učenika brzo, lako i sa zadovoljstvom prihvatana kao prostor kroz koji oni utvrđuju znanja, kreativno ih proširujući. Može se takođe konstatovati da ih dramski postupak podstiče i na rešavanje problema, planiranje i timski rad. Pored toga, kreiranjem i učešćem u igrokazima koji nastaju u nastavi i kroz nastavu podsticani su: sposobnost čitanja s razumevanjem, veština govora, komunikacijske veštine, osveščivanje i artikulacija emocija, samopouzdanje i unapređivanje vršnjačkih odnosa, na čemu je posebno insistirao Lovrak, kreirajući zajedno sa svojim učenicima igrokaze inspirisane njihovim neposrednim životnim kontekstom. U ovom radu nije bilo prostora za dublje sagledavanje pomenutih igrokaza, te oni ostaju kao zanimljivi izvor za analizu u vezi sa različitim diskursima. Osim toga, ovo proučavanje ograničeno je na priloge koji su objavljivani u časopisu *Učitelj* i može predstavljati početak opsežnijeg istraživanja primene dramskog postupka na osnovu primera iz prakse koji su prikazivani u drugim časopisima, ali ne samo u njima već i u drugim izvorima.

Primena dramskog postupka tokom kojeg se učenicima omogućava slobodno kreativno izražavanje naučenog – kao što se može videti u većini prikazanih primera – doprinosi učvrščivanju odnosa poverenja između učenika i nastavnika i pozitivnom odnosu prema nastavnom gradivu, a školski prostor čini prijateljskim i sigurnim okruženjem za učenika. Analizirani primeri iz prošlosti naše pedagoške teorije i prakse u tom smislu su ohrabrujući pokazatelj savremnoj školi da je kreiranje takvog okruženja ne samo poželjno već da je postojalo, te da je i moguće i ostvarivo.

LITERATURA

- Anđelić, A. (1935). Bolno čedo, deklamacija. *Učitelj* 16: 347.
- Antonijević, R. (2019). *Oblici i svojstva pedagoškog znanja*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta.
- Avramović, M. (1938). Doživljavanje u nastavi kroz dramatizaciju narodnih umotvorina u narodnoj školi. *Učitelj* 18: 582–589.
- Bugarinović, V. (1940). Pismo deljenje u III razredu. *Učitelj* 20: 276–279.
- Ćirić, Ž. (1936). Dramatizovanje učenog štiva. *Učitelj* 16: 696–697.
- Hadži Tašković, G. (1932). *Prospekt Ženske učiteljske škole u Kragujevcu*. Kragujevac: Studentska štamparija.
- Đorđević, J. (2001). Ogladne škole u Kraljevini Jugoslaviji, u *Ogladne (eksperimentalne) škole*, ur. M. Vilotijević (Beograd: Učiteljski fakultet): 75–161.
- Ilić Rajković, A. (2013). *Radna škola u Srbiji (1880–1940)* (doktorska disertacija). Beograd: Filozofski fakultet.
- Lovrak, M. (1936–1937). O glumljenju u narodnoj školi. *Učitelj* 17: 137–140; 274–277; 619–623.
- Mladenović, V. (1936). *Opšta pedagogika*. Beograd: Geca Kon.
- Popović, M. (1935). Dramatizacija članka: Seljak i advokat. *Učitelj* 16: 255–258.
- Prodanović, T. (1936). Obrada pesme Molitva Milutina Bojića (Treći i četvrti razred). *Učitelj* 17: 141–147.
- Simić, P. (1935). Slovo „G”. *Učitelj* 15: 544–546.
- Smiljanić, Ž. (1935). Dva zeca. *Učitelj* 15: 694–697.
- Stojanović, B. (1933). Dramsko izražavanje kod dece. *Učitelj* 13: 675–686.
- Trnavac, N. (2012). *Leksikon istorije pedagogije srpskog naroda*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Trumbulović, V. (1935). Kupovao naočare da zna čitati. *Učitelj* 16: 412–415.
- Vranc, E. (1935). Projekat nastavnog plana i programa za narodne škole. *Učitelj* 15: 520–521.

Aleksandra V. Ilić Rajković
University of Belgrade
Faculty of Philosophy

DRAMATIC METHOD IN THE TEACHING PRACTICE: A HISTORICAL PERSPECTIVE

Summary

This study examines the early stages of implementing dramatic methods in education from a historical perspective. Specifically, we present and analyze the experiential knowledge of elementary school teachers who are proponents of the work school concept regarding the use of dramatic action in teaching. The extensive application of this approach in education was developed within the movement for new education and a new, work-oriented school. The work school is a pedagogical reform movement that emerged at the end of the 19th and beginning of the 20th century mainly in Europe and the United States, gaining momentum in the Yugoslav region between the two world wars. Several authors have attempted to define the concept of “work” as a fundamental concept and operationalize it for the needs of school practice. Within the movement for the new/work school, dramatization has been recognized as a teaching method. In this paper, we focus on the experiences of practitioners who were among the first to implement dramatic action in teaching in our context. The introductory section of the paper is dedicated to positioning dramatisation in relation to the theoretical framework of the work school. In the central part, the understanding of teachers regarding general issues of the dramatic method in teaching was presented, in the following areas: in the teaching of prose texts, declamation, folk creation, and mathematics instruction. The historical sources on the subject matter are papers published by teachers in the journal “Učitelj” during the period 1933-1940.

Key words: dramatic method in teaching, new school movement, the movement for work school, dramatic method in teaching the native language, dramatic method in teaching mathematics.

Primljeno: 30. 6. 2023.
Prihvaćeno: 3. 8. 2023.